

XORAZM BOLALAR FOLKLORIDA ANTROPOSENTRIK MOTIVLAR VA ULARNING IJTIMOYIY-MADANIY AHAMIYATI

Azatova Guliston

Xorazm Ma'mun akademiyasi doktoranti

***Annotatsiya:** Ushbu tadqiqot ishi bolalar folklorining inson, jamiyat va madaniy muhit o'rtasidagi ko'p qirrali aloqalarni o'rganishdagi o'rnini tahlil qilishga bag'ishlangan. Maqolada Xorazm vohasi bolalar folklori namunalariidagi antroposentrik elementlarning mazmun-mohiyati, ularning bolalar dunyoqarashini shakllantirishdagi didaktik ahamiyati hamda ijtimoiy moslashuv jarayonidagi roli ko'rib chiqiladi. Tadqiqot davomida xalq og'zaki ijodi namunalarining bolalar hissiy intellekti, qahramonlik va vatanparvarlik tuyg'ulari hamda ekologik madaniyatini yuksaltirishdagi funksional xususiyatlari ilmiy asoslab berilgan.*

***Annotation:** This research work is devoted to the analysis of the place of children's folklore in the study of the multifaceted connections between man, society and the cultural environment. The article examines the content and essence of anthropocentric elements in the samples of children's folklore of the Khorezm oasis, their didactic significance in the formation of children's worldview and their role in the process of social adaptation. During the research, the functional properties of samples of folk oral art in raising children's emotional intelligence, heroic and patriotic feelings, and ecological culture are scientifically substantiated.*

***Аннотация:** Данная исследовательская работа посвящена анализу места детского фольклора в изучении многогранных связей между человеком, обществом и культурной средой. В статье рассматривается содержание и сущность антропоцентрических элементов в образцах детского фольклора Хорезмского оазиса, их дидактическое значение в <https://scientific-jl.com/>*

формировании детского мировоззрения и их роль в процессе социальной адаптации. В ходе исследования научно обосновываются функциональные свойства образцов народного устного искусства в повышении эмоционального интеллекта детей, героических и патриотических чувств, а также экологической культуры.

Kalit so'zlar: bolalar folklori, antropotsentrizm, Xorazm xalq adabiyoti, ijtimoiy identifikatsiya, ekologik xabardorlik, jamoaviy xotira, didaktika, ma'naviy qadriyatlar.

Keywords: children's folklore, anthropocentrism, Khorezm folk literature, social identification, ecological awareness, collective memory, didactics, spiritual values.

Ключевые слова: детский фольклор, антропоцентризм, хорезмская народная литература, социальная идентификация, экологическое сознание, коллективная память, дидактика, духовные ценности.

Bolalar folklorini o'rganish insoniyat sivilizatsiyasi davomida shakllangan madaniy kodlarni, jamiyat va shaxs o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni anglashda poydevor vazifasini o'taydi [5]. Har bir xalqning o'ziga xos dunyoqarashi, yashash tarzi va qadriyatlari uning og'zaki ijodida, ayniqsa, kelajak avlodga mo'ljallangan bolalar folklorida yaqqol namoyon bo'ladi [6]. Madaniy rivoyatlarda antroposentrik elementlarni, ya'ni insonni borliqning markazi sifatida talqin qilish bu nuqtai nazarni aks ettiradi va turli xil ijtimoiy natijalarni yuzaga keltiradi. Bu elementlar insonning nafaqat tabiat va ijtimoiy tuzilish, balki o'zining shaxsiy ichki kechinmalari bilan aloqasini ham chuqur tahlil qiladi. Bolalar folklori orqali bolaning dunyoni qanday qabul qilishi, undagi o'rnini qanday belgilashi va atrofdagi voqelikka munosabati shakllanadi [4]. Xususan, Xorazm xalq adabiyoti o'zining qadimiy ildizlari va boy epik an'analari bilan bolalar rivoyatlarida shaxslarning kurashlari, hayotiy ziddiyatlari va erishgan yutuqlarini yuksak badiiy mahorat bilan hikoya qiladi [7]. Bu usul bolalarga yoshligidanoq o'ziga ishonchni shakllantirishga yordam beradi va hayotda duch kelishi mumkin bo'lgan

qiyinchiliklarni yengish qobiliyatini oshiradi. Antroposentrik motivlar bolalarga ajdodlaridan qolgan qadimgi madaniy hikoyalar bilan ma'naviy bog'lanishga imkon beradi, bu esa ularning milliy o'zligini anglash jarayonida hal qiluvchi ahamiyatga ega [9]

Folklor namunalaridagi antroposentrik elementlarning o'rni birinchi navbatda didaktik xarakterga ega bo'lib, ular jamiyatning axloqiy va etik me'yorlarini keyingi avlodga uzatish quroli bo'lib xizmat qiladi [1]. Bolalar o'zlarini tinglayotgan ertaklar, afsonalar va rivoyatlar orqali yaxshilik va yomonlik, jasorat va qo'rqqoqlik, saxiylilik va baxillik o'rtasidagi farqni anglab yetadilar [2]. Oilalar va mahalliy jamoalar ijtimoiy qadriyatlarni bolalarga aynan shu jonli hikoyalar orqali singdiradi. Xorazm folklorida, ayniqsa, qahramonlik eposlari va ertaklarida uchraydigan jasorat motivlari bolalarda fazilatli shaxs bo'lishga intilish tuyg'usini uyg'otadi [10]. Har qanday rivoyat markaziga qo'yilgan inson obrazi o'zining harakati orqali jamiyat bilan munosabatlarini qayta talqin qiladi va bu jarayon tinglovchi bolada shaxsiy identifikatsiyani shakllantiradi [7]. Antroposentrik motivlar faqatgina yakka tartibdagi hikoyalar emas, balki butun bir millatning jamoaviy tajribasini, o'tmishdagi sinovlardan olingan saboqlarni o'zida jamlagan resursdir [8]. Ushbu resurslar bolalar rivojlanishi davomida o'zlarining ijtimoiy va shaxsiy o'ziga xosliklarini anglashlari uchun keng imkoniyatlar yaratadi. O'zaro ta'sirlarning ko'p qirrali tabiati shuni ko'rsatadiki, bunday motivlar turli madaniy muhitlarda o'zgaruvchan bo'lsa-da, ularning tub mohiyati inson kamolotiga xizmat qilishdir.

Xorazm xalq rivoyatlarida tabiat va inson o'rtasidagi simbioz munosabatlar alohida o'rin tutadi [3]. Tabiatning odamlarga qanday ta'sir qilishi va insonlarning tabiatni qanday idrok etishi haqidagi hikoyalar bolalarning ekologik dunyoqarashini kengaytiradi. Bugungi globallashtirish va ekologik inqirozlar davrida bolalar folkloridagi tabiatga bo'lgan hurmat motivlari ularning atrof-muhitga nisbatan mas'uliyat hissini oshirishda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bunday motivlar bolalarda ona zaminga muhabbat va uni asrab-avaylash tuyg'usini

uyg'otish bilan birga, ularning ijtimoiy va madaniy o'sishini ham qo'llab-quvvatlaydi. Masalan, o'zbek va turkiy xalqlarning umumiy merosi sanalgan afsonalarda daraxtlar, hayvonlar va suv manbalarining muqaddasligi, ularga nisbatan insonning munosabati ijtimoiy normalar darajasiga ko'tarilgan [3]. Bu jarayon bolaning nafaqat shaxs sifatida shakllanishiga, balki o'zini dunyo ekotizimining bir qismi sifatida his qilishiga yordam beradi. Bunday yondashuv bolalarning kelajakdagi ijtimoiy munosabatlarini ham shakllantiradi, ularda hamdardlik (empatiya) va boshqa mavjudotlarga nisbatan g'amxo'rlik xislatlarini tarbiyalaydi.

Antroposentrik elementlarning oqibatlarini bolalarning olamni tushunishini tubdan o'zgartiradi va ularning ijtimoiy ko'nikmalarini hamda hissiy intellektini rivojlantirishda muhim omil bo'ladi [6]. Vaqt o'tishi bilan bolalar ongida mustahkamlangan bu tushunchalar ularning fe'l-atvorini, xarakter qirralarini belgilab beradi. Noyob xalq rivoyatlari shaxsning ijtimoiy identifikatsiyasini rivojlantirish bilan bir qatorda, milliy xotirani saqlab qolishga xizmat qiladi [8]. Folklor rivoyatlarida inson markaziga qurilgan syujetlar bolalarning ijtimoiy normalarni osongina qabul qilishlari uchun psixologik maydon yaratadi [2]. Shuning uchun ham bolalar folklorini o'rganish shunchaki filologik yoki etnografik tadqiqot emas, balki inson psixologiyasi va jamiyatning jamoaviy xotirasiga asoslangan kompleks fanlararo sohadir. Xorazm xalq adabiyotidagi antroposentrik motivlar individual va ijtimoiy aloqalarning chuqurligini ko'rsatib, folklorning dinamik va har doim yangilanib turuvchi tabiatini isbotlaydi [10].

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, bolalar folkloridagi antroposentrik motivlar yosh avlodni komil inson qilib tarbiyalashda, ularning ijtimoiy-madaniy muhitga moslashuvida beqiyos ahamiyatga ega. Xorazm xalq og'zaki ijodining boy xazinasini bolalarga nafaqat badiiy zavq beradi, balki ularga hayotiy hikmatlarni, milliy qadriyatlarni va axloqiy prinsiplarni o'rgatadi. Ushbu motivlar orqali bolalarda o'ziga ishonch, tabiatga hurmat va jamiyat oldidagi mas'uliyat tuyg'ulari shakllanadi. Kelajakda folklor mavzulari va motivlarini yanada chuqurroq

o'rganish, ularning zamonaviy pedagogika va psixologiya bilan bog'liqligini tadqiq etish milliy pedagogikamizni boyitishga xizmat qiladi. Folklor — bu shunchaki o'tmish sadosi emas, balki kelajakni qurishda foydalaniladigan ma'naviy poydevordir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Afzalov M. O'zbek xalq ertaklari haqida. – Toshkent: Fan, 1964.
2. Imomov K. O'zbek xalq prozasining badiiyati. – Toshkent: Fan, 1981.
3. Jo'rayev M. O'zbek mifologiyasi va folklori masalalari. – Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2010.
4. Madayev O., Sobitova T. O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi. – Toshkent: Sharq, 2010.
5. Musulmonov F. O'zbek bolalar folklori. – Toshkent: O'qituvchi, 1994.
6. Safarov O. O'zbek bolalar poetik folklori. – Toshkent: Fan, 1985.
7. Xudoyberdiyeva M. Xorazm folklori namunalarida inson obrazi tahlili. – Urganch, 2018.
8. Eshonqulov J. Folklor – jamoaviy xotira ko'rinishi. – Toshkent: Turon zamin ziyo, 2016.
9. Qosimov B. Milliy uyg'onish: jasorat, ma'rifat, fidoyilik. – Toshkent: Ma'naviyat, 2002.
10. O'zbek xalq og'zaki ijodi (ko'p tomlik). – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi.